

Dmitri Sergeievici Merejkovski, poet, critic, traducător și filosof religios rus, considerat ideologul simbolismului rus. S-a născut în data de 14 august 1865, la Sankt-Petersburg și a decedat în data de 9 decembrie, 1941, în exil, la Paris. În 1888 absolvă Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității din Sankt-Petersburg. Este influențat puternic, în prima tinerețe, de Dostoievski, Baudelaire, Edgar Poe. În istoria literaturii ruse acest gânditor de o evidentă originalitate, stabilit la Paris, a creat un gen de roman nou: istoric și filosofic. În 1933 a fost la un pas de a fi declarat laureat al Premiului Nobel pentru Literatură; în acel an, în ultimă instanță, a fost preferat Ivan Bunin. A fost căsătorit cu poeta Zinaida Hipius. Este un autor de o prolificitate rară, a scris o serie de cărți fundamentale ale culturii ruse, între care menționăm: trilogiile romanești *Hristos și Anticristul* (1895-1905), *Împărăția fiarei* (1908-1918) ș.a.; eseurile istorice *Napoleon* (1929), *Dante* (1939), *Pavel. Augustin* (1936), studiul monografic *Tolstoi și Dostoievski*, discutat pe larg în presa începutului de secol al XX-lea ș.a.

„Odiosul” Merejkovski

S-a spus nu o dată că textul izolat este o ficțiune. Nu există numai „domnul Eu”, cititorul actual; acesta este el însuși o sumă, întrucât opera vine la el întregită și nuanțată de lecturile precedente, ale altora. Se știe și că receptarea unui scriitor în străinătate depinde decisiv de receptarea acestuia în propria lui țară. În anumite situații, când „anturajul” operei este rarefiat de către o posteritate selectivă sau de către un alt model cultural intolerabil, are de suferit însăși opera, cu toată perenitatea și capacitatea ei regenerativă. Când filtrul selectiv este ideologic, lucrurile sunt mai grave, întrucât sunt date uitării în mod deliberat anumite linii de forță ale operei, descoperite deja, care ar putea sprijini orice nouă lectură; chiar dacă textului ni i se aduc modificări, sensul său este într-un fel falsificat de violentarea con-textului, care participă și el la lectură.

SUMAR

Partea I. Opera.....	27
Partea a II-a. Viața și religia.....	101

Colectia Biblioteca de filosofie

Lector: Ramona Ardelean
Tehnoredactor: Carmen Dumitrescu
Coperta: Florin Afloarei

Editura CONTEMPORANUL
O.P. 22, C.P. 113, București, 014780
Tel./Fax.: 021-2125692; Tel.: 021-3106618
Comenzi carte prin poștă:
Tel.: 021-2125692
E-mail: office@contemporanul.ro
www.contemporanul.ro

© Contemporanul

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MERZHKOVSKII, DMITRII SERGEEVICH
Gogol și diavolul / Dmitri Merejkovski ; trad.: Emil
Iordache. – București : Contemporanul, 2016
ISBN 978-606-8260-73-0

I. Iordache, Emil, trad (trad.)

821.161.1.09 Gogol,N.V.

DMITRI MEREJKOVSKI

Gogol și diavolul

Traducere de
EMIL IORDACHE

Din acest punct de vedere, putem spune că cititorul român nu-și poate forma decât cu greu o imagine corectă asupra lui Gogol din pricina unei duble selectivități, aplicate asupra textului operei, cât și a con-textului receptării istorice. Cea mai completă ediție în limba română este eliptică și trunchiată (mai ales în ce privește scrisorile, evitate fiind cele care conțin intensă meditație religioasă a lui Gogol, mai ales din a doua jumătate a vieții); în plus, tot din considerente „preventive”, s-a ajuns la situația absurdă ca în sumar să figureze Spovedania unui autor, deci răspunsul lui Gogol la polemica iscată de Pagini alese din corespondența cu prietenii, lipsind însă chiar motivul Spovedaniei, adică Paginile alese... Responsabilitatea completării golului și-o asumă comentariul „avizat”: „Ideile progresiste, care au predominat în conștiința lui Gogol în perioada de înflorire a geniului său, au cedat mai târziu locul ideilor reacționare care și-au găsit expresia în lucrarea Pagini alese din corespondența cu prietenii. Renunțând la demascare și la satiră, pășind pe calea greșită a propovăduirii ideilor religioase, morale și a afirmării justeței orânduirii aristocratice și iobăgiste, Gogol a devenit în mod inevitabil sprijinitor al cercurilor reacționare, conservatoare, care au întâmpinat cu un triumf plin de bucurie răutăcioasă aceas-

tă cotitură din conștiința scriitorului, a cărui creație devenise de mult stindardul forțelor progresiste și democratice din tânăra Rusie”.¹

Am transcris acest lung citat pentru a exemplifica, prin el, starea precară a edițiilor din operele clasicilor literaturii ruse, care au fost tipărite cu entuziasm și ritoasă suficiență mai ales în primele două decenii de după război. Poate că tocmai în acest domeniu se simte cel mai acut nevoia unor ediții critice, adică a unei „salahorii” de istorie literară, pe care, mai devreme sau mai târziu, rusistica și editorii noștri vor trebui s-o îndeplinească.

În privința con-textului critic și exegetic al operei, după modelul din U.R.S.S., a acționat foarte energic funestul principiu leninist al „celor două culturi”, fiind valorificată mereu direcția radical-narodnică și apoi marxistă, care instiga Rusia la revoltă (Radișcev-Bielinski-Herzen-Cernîșevski-Plehanov), trecându-se la modul cel mai activ sub tăcere celălalt curent, moderat-religios (Ceaadaev-Dostoievski-Vl. Soloviov-Berdiaev), care repeta cu obstinație profeticele versuri ale lui Pușkin: „Să nu dea Dumnezeu să vedem răzmerița rusă, absurdă și nemiloasă”. La această direcție îl putem alipi și pe

¹ N.V. Gogol, *Opere*, vol. VI, Edit. Cartea Rusă, București, 1958, p. 362.

Merejkovski, ceea ce explică parțial tăcerea lăsată împrejurul numelui său.

De altfel, Merejkovski se autoexclusese din viitorul bolșevic al Rusiei, întrucât, în nenumărate rânduri, își exprimase lipsa de aderență la orice model teoretic sau social, bazat pe doctrina lui Marx. Iată o frază scrisă în 1906: „Forța și slăbiciunea socialismului ca religie constau în faptul că el predețerminează viitoarea creație socială și, în felul acesta, fără voie, include în sine spiritul eternei mediocrități, al filistinismului, inevitabila consecință a pozitivismului ca religie, pe baza căruia el, socialismul, este edificat”.²

În plus, era condamnat la uitare și datorită faptului că „trădase”, evadând, prin Polonia, în Franța. De fapt, în Rusia Sovietică șansele de supraviețuire ale intelectualilor „nealiniați” erau aproape inexistente. La 30 august 1922, Troțki îi explica ziaristei americane Luisa Briant, prietena lui John Read: „Elementele pe care le exilăm și le vom exila sunt ele însele, din punct de vedere politic, nule. Dar reprezintă o armă potențială în mâinile posibililor noștri dușmani. Iată de ce preferăm acum, într-o perioadă de calm, să-i exilăm din timp. Și îmi exprim speranța că

² D.S. Merjkovski, *Griadușcii Ham*, în *Bol'naia Rossiia*, Izdvo Leningradskogo Univrsiteta, Leningrad, 1991, s. 20.

nu veți refuza să recunoașteți prevăzătoarea noastră atitudine umanistă, apărând-o în fața opiniei publice”.³ După cum se știe, curând gestul „mărinimos” al acestor vremuri sovietice vegetariene a fost înlocuit de măsurile violente ale perioadei imediat următoare, eminamente antropofagă. Dmitri Merejkovski nu ar fi rezistat nici grilei selective enunțate de A. Lunacearski în broșura *Intelectualitatea în trecutul, prezentul și viitorul ei*. Explicând cu cinism de ce avortorii morali și semidoctii, adică acea clasă așa-zis intelectuală, „care nu are nici un program”, sunt mai apropiați și mai comozi pentru eșalonul superior al puterii bolșevice, comisarul poporului pentru învățământ scrie: „Un asemenea om, în condițiile date, cu cât e mai lipsit de idei, cu atât e mai valoros. Deci: dacă un specialist oarecare, un inginer de exemplu, are multe idei, aceasta e rău, căci aceste idei ne împiedică să utilizăm suficient în muncă un asemenea element. Însă, când nu are nici un fel de idei, îl putem pune să lucreze”.⁴

Or, Dmitri Merejkovski era un „element” cu idei, mai mult chiar, unul cu operă: poet

³ M. Heller, *Pervoe predosterejenie - udar hlsta* (*K istorii visilki iz Sovetskogo Soiuzu deiatelei kul'turi v 1922 g.*), „Vestnik RHD”, 1978, N° 124, s. 223-224.

⁴ A.V. Lunacearski, *Intellighenția v ee prošlom, nastoiščem i buduščem*, Moskva, 1921, s.61.

I

„Din două temeuri a apărut Pușkin”, spune Gogol. Pe unul îl definește drept „izolare de pământ și de concret”, năzuință spre „zona fantasmelor imateriale”, adică îl definește drept principiu al spiritualității, mai exact – al imaterialității, drept principiu creștin sau aparent „creștin”, în opoziție cu păgânismul. Celălalt este „legarea de pământ și de trup”, de „concretul palpabil” – principiul senzual, păgân sau, iarăși aparent „păgân”, în opoziție cu creștinismul.

Va fi avut Gogol presimțirea că, definindu-l pe Pușkin, se definea și pe sine, că și el a apărut din același „două temeuri”? „Niciodată nu m-am simțit cufundat într-o atât de calmă beatitudine. O, Roma, Roma! O, Italia! Ce mai cer!... Ce mai aer!... Sorb și nu mă mai satur de sorbit, privesc și nu mă mai satur de privit... Niciodată n-am mai fost atât de vesel, atât de mulțumit de viață.”

Prietenii lui Gogol povestesc cum, la vila doamnei Volkonskaia, care avea un zid lipit de un vechi apeduct roman, ce îi servea pro-

prietarei de terasă, Gogol „se culca cu spatele la arcadă și zile întregi privea cerul azuriu, Campagna romană moartă și splendidă, rămânând ore în șir nemișcat, cu obraji înroșiți”. „Italia! E a mea!... Rusia, Petersburgul, zăpezile, nemernicii, departamentul, teatrul – toate acestea doar le-am visat. M-am trezit iarăși în patrie.” În locul calendarului creștin, una dintre scrisori o datează conform vechiului calendar roman: „anul 2588 de la întemeierea Orașului”, ca și cum ar fi vrut să uite pentru o clipă că Hristos s-a născut, ca și cum cei 1835 de ani împreună cu „Rusia, Petersburgul, zăpezile, departamentul” i-ar fi văzut doar în vis.

Firește, este o glumă; dar trebuie să știm ce însemna încă de pe atunci creștinismul pentru Gogol, ca să ne dăm seama de semnificația acestei glume. „Când am văzut Roma a doua oară, notează el chiar în scrisoarea datată «de la întemeierea Orașului», mi s-a părut că mi-am revăzut patria, din care lipsisem câțiva ani, și unde trăiseră numai gândurile mele. Dar nu, nu e deloc așa: nu patria mi-am văzut-o, ci patria sufletului meu, unde sufletul meu a trăit înaintea mea, înainte ca eu să mă fi născut pe lume.”

Nu Betleemul, nu Golgota, ci „Campagna moartă și splendidă”, pământul zeilor morți este patria lui Gogol de dinaintea veșniciei.

Nu doar înțelege și simte antichitatea păgână, ci și trăiește în ea. Poate că tot așa, în aceeași, n-au mai trăit decât doi oameni ai noii Europe, Goethe și Nietzsche, marii apostatați ai creștinismului. Roma – *ρώμη* – în greacă, înseamnă forță, robustețe a trupului. Roma este cea mai puternică, cea mai robustă „legare” a spiritului uman „de pământ și de trup”, de „concretul palpabil”, față de care tot ce a existat înainte și după ea pare uneori fantomatic, imaterial, inexistent. Aici, la Roma, omul și-a spus pentru prima dată, ca Gogol: „Niciodată nu m-am simțit cufundat într-o atât de calmă beatitudine” sau ca Prometeu al lui Goethe: „Nu sunt zeu, dar sunt egal cu zeii”. Aici, la Roma, fiecare popor, fiecare limbă a adus, ca o cărămidă deosebită în edificiul universal, forța specială și robustețea trupului său, bucuria specială a vieții sale; toate popoarele, toate limbile lumii cu zeii lor s-au adunat în păgânismul universal unit sub cupola Panteonului, a acestui cer pământesc, iar cheia lui de boltă a fost ultimul gând al Romei: pământul este cerul și omul este Dumnezeu.

Prin toate „fantasmele imateriale” ale creștinismului, Gogol, în profunzimea naturii sale ruse, chiar maloruse, căzăcești, în stihia primordială a limbii și seminției lui, simte uneori acest principiu, opus parcă pe veci creștinismului, această bucurie păgână a

vieții, robustețea trupului, tăria necutremurată a „cerului pământesc”. „Zău, ne-am rupt grozav de mult cu toții de *elementele noastre primordiale*, îi scrie el, prietenului kievean Maksimovici din Petersburgul cu ale lui «zăpezi, nemernici și departamente», trezit parcă dintr-un vis urât. Și nicicum nu ne deprindem să privim nepăsători viața, așa cum întotdeauna a privit-o cazacul (de altfel și bătrânul cazac, «marele păgân», unchiul Eroșka al lui Tolstoi). Ai încercat vreodată, dimineața, după ce te-ai sculat din pat, să-i tragi un *trepak*²³ prin toată odaia, îmbrăcat numai în cămașă? Ascultă, frate: avem în suflet atâta tristețe și melancolie, încât dacă am lăsa-o să răzbată în afară, dracu' știe ce ar mai fi. Cu cât mai mult se apropie de inimă vechea tristețe, cu atât mai zgomotoasă trebuie să fie noua veselie. Există un lucru minunat pe lume: sticla cu vin bun... Destup-o și, după ce bei un pahar, simți cum prind viață simțirile tale... Și a doua zi mișcă-te și muncește și întărește-te cu o *forță de fier*.” Această forță „de fier” în conștiința definitivă universală *рoмyн* – Roma în spontaneitatea ei inconștientă, „legarea” oricărui popor de „pământul și trupul său”. Desigur, Gogol și aici glumește; dar în această glumă este ascunsă nostalgia după patria de

²³ Trepak – dans popular ucrainean.

dinaintea veșniciei, nostalgia cu care privea moarta și splendida Campagna.

Din această primordială stihie populară a ieșit răsul lui Gogol. „Nota hazlie, care a fost surprinsă în primele mele lucrări tipărite, era exprimarea unei anumite nevoi sufletești. Eram cuprins de accese de tristețe, pe care nu mi le puteam explica... Pentru a mă distra, născoceam tot felul de imagini caraghioase. Inventam personaje și caractere ridicole, pe care le imaginam în cele mai caraghioase situații, fără să mă gândesc deloc nici pentru ce o fac și nici la ce ar putea să folosească. Mă îmboldea tinerețea.” Ulterior, desprinzându-se definitiv, „rupându-se de elementele sale primordiale”, acest răs l-a transformat în „răs cu lacrimi”, într-o unealtă crudă a unei cunoașteri crude, prefăcându-l într-un fel de bisturiu anatomic, care taie viața ca pe un cadavru. Însă inițial acesta nu a fost decât răs pentru răs, un prea-plin al vieții, tinereții, veseliei. Răsul îl îmbăta precum vinul; în el se încălzea după frigul Petersburgului, ca în razele soarelui din Malorusia natală sau din Roma. În orice caz, Gogol, tânărul cazac, care, numai în cămașă, joacă *trepakul*, este la fel de real și semnificativ ca și Gogol în ipostaza de monah morăcănos, care prezice „fantasmele imateriale”, „matahalele” de pe lumea celaltă.